

INTELLEKTUAL MULK VA RAQOBAT O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIKNING NAZARIY ASOSLARI

Yormuxammadova Zebiniso Otabek qizi

Xudoyorova Dilafruz Alisher qizi

To'rayeva Nilufar Botir qizi

O'zMU "Patentshunoslik" yo'nalishining 4-bosqich talabalar E-mail:

yormuxammadovazebiniso@gmail.com

E-mail: znilufar642@gmail.com

E-mail: xudoyorovadilafruz5@gmail.com

Rahimjonov Akmaljon Baxromjon o'g'li

Ilmiy rahbar: O'zMU "Huquqiy fanlar" kafedrası v.b.dotsenti y.f.f.d. E-mail:

akmaljonrahimjonov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisdá intellektual mulk va raqobat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Intellektual mulk huquqlarining innovatsion faoliyatni rag'batlantirishdagi roli hamda ularning bozor raqobatiga ta'siri iqtisodiy-huquqiy yondashuvlar asosida yoritiladi. Ilmiy adabiyotlar, jumladan R. Posner va J. Shumpeterning nazariy qarashlari, shuningdek, xalqaro huquqiy hujjatlar – World Intellectual Property Organization faoliyati va TRIPS Agreement bitimi tamoyillari asosida mazkur ikki institut o'rtasidagi muvozanat masalasi asoslab beriladi. Tadqiqot natijasida intellektual mulk va raqobat antagonistik emas, balki o'zaro to'ldiruvchi va muvozanat talab qiluvchi huquqiy-iqtisodiy kategoriyalar ekanligi xulosasi ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Intellektual mulk, raqobat, innovatsiya, monopol huquq, iqtisodiy nazariya, huquqiy tartibga solish, TRIPS, WIPO, bozor iqtisodiyoti, muvozanat modeli.

THEORETICAL BASIS OF THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN INTELLECTUAL PROPERTY AND COMPETITION

Abstract: This thesis analyzes the theoretical foundations of the relationship between intellectual property and competition. The role of intellectual property rights in stimulating innovative activity and their impact on market competition are covered on the basis of economic and legal approaches. The issue of balance between these two institutions is substantiated on the basis of scientific literature, including the theoretical views of R. Posner and J. Schumpeter, as well as international legal documents - the activities of the World Intellectual Property Organization and the principles of the TRIPS Agreement. As a result of the study, the conclusion is put forward that intellectual property and competition are not antagonistic, but rather complementary and require balance legal and economic categories.

Keywords: Intellectual property, competition, innovation, monopoly law, economic theory, legal regulation, TRIPS, WIPO, market economy, equilibrium model.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТЬЮ И КОНКУРЕНЦИЕЙ

Аннотация: В данной работе анализируются теоретические основы взаимосвязи между интеллектуальной собственностью и конкуренцией. Роль прав интеллектуальной собственности в стимулировании инновационной деятельности и их влияние на рыночную конкуренцию рассматриваются на основе экономико-правового подхода. Вопрос баланса между этими двумя институтами обосновывается на основе научной литературы, включая теоретические взгляды Р. Познера и Й. Шумпетера, а также международных правовых документов – деятельности Всемирной организации интеллектуальной собственности и принципов Соглашения ТРИПС. В результате исследования выдвигается вывод о том, что интеллектуальная собственность и конкуренция не являются антагонистическими, а скорее взаимодополняющими и требуют баланса в правовых и экономических категориях.

Ключевые слова: Интеллектуальная собственность, конкуренция, инновации, монопольное право, экономическая теория, правовое регулирование, ТРИПС, ВОИС, рыночная экономика, модель равновесия.

KIRISH

Zamonaviy innovatsion iqtisodiyot sharoitida intellektual mulk institutining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Globallashuv, raqamli texnologiyalar rivoji va bilimlarga asoslangan iqtisodiyot shakllanishi natijasida intellektual faoliyat mahsulotlari asosiy iqtisodiy resursga aylandi.

Shu bilan birga, bozor iqtisodiyotining ajralmas elementi bo'lgan raqobat ham iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Intellektual mulk huquqlari egasiga muayyan darajada monopol mavqe berishi, raqobat esa erkin bozor muhitini talab qilishi sababli, ushbu ikki institut o'rtasida murakkab o'zaro bog'liqlik mavjud.

Mazkur tezisda intellektual mulk va raqobat o'rtasidagi nazariy bog'liqlikning asosiy konseptual asoslari ilmiy manbalar tahlili asosida yoritiladi.

Intellektual mulkning nazariy asoslari: Intellektual mulk tushunchasi ijodiy faoliyat natijalari hamda ularni individuallashtirish vositalariga nisbatan beriladigan mutlaq huquqlar majmuini anglatadi. Jahon miqyosida intellektual mulkni tartibga soluvchi asosiy institutlardan biri – World Intellectual Property Organization (WIPO)¹ bo'lib, u intellektual mulkni innovatsiyalarni rag'batlantiruvchi huquqiy mexanizm sifatida talqin qiladi.

Nazariy jihatdan intellektual mulk huquqlarining asosiy vazifasi – innovatsion faoliyatni iqtisodiy rag'batlantirishdir. R.Posnerning iqtisodiy tahlil konsepsiyasiga ko'ra, intellektual mulk huquqlari ijodkorlarga investitsiya kiritish va ilmiy-texnik taraqqiyotga hissa qo'shish uchun iqtisodiy turtki beradi (Posner, 2003)². Shu bilan birga, W. Landes va

¹ World Intellectual Property Organization rasmiy materiallari.

² Posner R. (2003). Economic Analysis of Law.

R. Posner intellektual mulkni “sun’iy ravishda yaratilgan monopol huquq” sifatida tavsiflab, uning iqtisodiy samaradorligi muvozanatga bog’liq ekanini ta’kidlaydi (Landes & Posner, 1987)³.

Demak, intellektual mulk nazariy jihatdan ikki funksiyani bajaradi:

- innovatsiyani rag’batlantirish;
- huquq egasining manfaatlarini himoya qilish.

Biroq aynan ushbu mutlaq huquq xarakteri raqobat muhitiga ta’sir ko’rsatishi mumkin.

Raqobatning iqtisodiy-huquqiy mohiyati: Raqobat bozor iqtisodiyotining asosiy mexanizmi bo’lib, resurslardan samarali foydalanish va narxlarning muvozanatini ta’minlaydi. Klassik iqtisodiy nazariya vakili A. Smit The Wealth of Nations asarida raqobatni “ko’rinmas qo’l” mexanizmi orqali bozorni tartibga soluvchi omil sifatida izohlaydi (Smith, 1776)⁴.

Zamonaviy raqobat nazariyasida esa raqobatning samaradorlikka xizmat qilishi, monopoliya esa bozor muvaffaqiyatsizligiga olib kelishi mumkinligi qayd etiladi. Iqtisodchi J. Shumpeter innovatsion raqobat nazariyasini ilgari surib, monopol mavqe vaqtinchalik bo’lib, u innovatsion rivojlanish natijasida yuzaga kelishini ta’kidlaydi (Schumpeter, 1942)⁵. Uning fikricha, aynan “ijodiy vayronkorlik” jarayoni iqtisodiy taraqqiyotning asosidir.

Bu yondashuv intellektual mulk va raqobat o’rtasidagi bog’liqlikni tushunishda muhim nazariy asos bo’lib xizmat qiladi.

Intellektual mulk va raqobat o’rtasidagi nazariy bog’liqlik: Intellektual mulk huquqlari bir tomondan innovatsiyani rag’batlantirsa, ikkinchi tomondan bozorga kirishni cheklashi mumkin. Mazkur masala xalqaro huquqiy maydonda ham dolzarb bo’lib, World Trade Organization doirasida qabul qilingan TRIPS Agreement bitimi intellektual mulkni xalqaro savdo tizimiga integratsiya qilgan⁶.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, haddan tashqari kuchli intellektual mulk himoyasi raqobatni susaytirishi va narxlarning oshishiga olib kelishi mumkin (Boldrin & Levine, 2008)⁷. Aksincha, yetarli darajada himoya qilinmagan tizim innovatsion faoliyatni pasaytiradi.

Shu bois zamonaviy nazariyada “muvozanat modeli” ilgari suriladi. Bu modelga ko’ra, intellektual mulk huquqlari vaqtinchalik va hududiy cheklovlarga ega bo’lishi, raqobat qonunchiligi esa suiiste’mollarning oldini olishi lozim. Masalan, majburiy litsenziyalash instituti intellektual mulk va jamoat manfaatlarini o’rtasida muvozanatni ta’minlash vositasi sifatida qaraladi.

Xulosa qilib aytganda, tahlil shuni ko’rsatadiki, intellektual mulk va raqobat o’rtasidagi munosabat antagonistik emas, balki dialektik xarakterga ega. Intellektual mulk innovatsiyani rag’batlantiradi, raqobat esa samaradorlikni ta’minlaydi. Ilmiy adabiyotlar va xalqaro huquqiy hujjatlar ushbu ikki institut o’rtasida oqilona muvozanatni saqlash zarurligini tasdiqlaydi.

³ Landes W., Posner R. (1987). The Economic Structure of Intellectual Property Law.

⁴ Smith A. (1776). The Wealth of Nations.

⁵ Schumpeter J. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy.

⁶ World Trade Organization, TRIPS Agreement hujjatlari.

⁷ Boldrin M., Levine D. (2008). Against Intellectual Monopoly.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida davlatning vazifasi – intellektual mulkni himoya qilish bilan birga, bozor raqobatini cheklovchi suiiste'mollarning oldini olishdan iborat.

Faqat shundagina iqtisodiy o'sish, texnologik taraqqiyot va ijtimoiy farovonlik o'rtasida uyg'unlik ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Smith A. (1776). The Wealth of Nations.
2. Schumpeter J. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy.
3. Landes W., Posner R. (1987). The Economic Structure of Intellectual Property Law.
4. Posner R. (2003). Economic Analysis of Law.
5. Boldrin M., Levine D. (2008). Against Intellectual Monopoly.
6. World Intellectual Property Organization rasmiy materiallari.
7. World Trade Organization, TRIPS Agreement hujjatlari.